

Бабій М., Колодний А., Яроцький П.

ПРО ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ШКОЛИ ВІД ЦЕРКВИ

Упродовж кількох років в деяких регіонах України робляться спроби клерикалізувати заклади освіти, перенести в загальноосвітню школу, а подекуди - й у вищі навчальні заклади атмосферу міжконфесійного суперництва, міжцерковного протистояння, нав'язування не тільки релігійного світорозуміння тієї чи нашої конфесії – Православної Церкви (чи то Московської, чи Київської Патріархії) або Римсько-Католицької чи Греко-Католицької Церкви, а й певних суспільно-політичних та ідейно-духовних орієнтацій і норм поведінки, що, передусім, негативно позначається на морально-психологічній атмосфері самих дітей, з одного боку, та взаємовідносинах між педагогами й учнями, батьками учнів і педагогами шкіл – з другого.

Така ситуація негативно оцінюється значною частиною, релігійних організацій в Україні, передусім протестантської орієнтації – баптистами, адвентистами, п'ятдесятниками, свідками Єгови, лютеранами, реформатами, а також мусульманами та іудеями, навіть деякими владиками православних чи греко-католицьких єпархій. Разом з тим нерелігійно зорієнтовані громадяни України (а таких біля 40%), дотримуючись принципу свободи совісті, не бажають, щоб їхні діти в такий спосіб залучалися у школі до культових практик тієї чи іншої релігії, були втягнуті в міжконфесійне протистояння або над ними здійснювалася якась місіонерсько-проповідницька, прозелітистська практики нав'язування релігійного світогляду.

З огляду на поліконфесійність України впровадження таким шляхом релігії в школі все більше привертає до себе увагу громадськості.

Зрештою, у цій проблемі не можуть дійти згоди самі Церкви і релігійні організації, які постають ініціаторами введення предмету “Християнська етика” у світську школу. До цього часу не знайдено консенсус у відпрацюванні спільної, погодженої із всіма християнськими конфесіями програми цього курсу і нейтрального позаконфесійного підручника або навчального посібника, який би влаштовував і православних різних церков, і католиків, і протестантів усіх напрямків, не говорячи вже про нехристиянські конфесії. У цьому випадку не враховуються, крім конфесійних відмінностей, і релігійно-етнічні традиції національних меншин.

Все це свідчить про те, що внесення релігійного компоненту у світську (державну) школу не лише з точки зору Конституції України і Закону України “Про освіту” є недопустимим, а й на практиці шкідливим, бо загрожує громадянському миру, релігійній терпимості й злагоді, може стати (а в деяких регіонах і стало) чинником розпалювання міжконфесійної і міжнаціональної ворожнечі, релігійного екстремізму.

Законодавство об'єднаної Європи, до якої прямує Україна, ґрунтується на **принципах секулярного гуманізму**, що дає можливість ставитися до релігії як до **приватної справи**, оскільки виводить її за межі державного, офіційного, обов'язкового чи рекомендованого для суспільства статусу. Відокремлення школи від Церкви набуло конституційної норми і суспільного визнання навіть у таких історично-класичних католицьких країнах, як Франція, Італія, Іспанія. Релігійна освіта дітей в цих та інших країнах Європи здійснюється здебільшого поза державними освітніми закладами або ж виключно на добровільній основі, за спільним бажанням батьків і дітей, в межах необов'язкової шкільної програми.

Експеримент з викладання “Християнської етики” або ж введення будь-яким іншим способом релігійного компоненту в освітніх закладах України дає можливість зробити наступні висновки:

- по-перше, більшість українських релігійних організацій висловлювалася за те, щоб в загальноосвітніх закладах запроваджувалися заняття на позаконфесійній основі і були наповнені тематично матеріалами українознавчого і національного характеру в курсі “Християнська мораль в українській культурі”, однак проти цього курсу виступили протестантські конфесії (а це десь 25% активної релігійної мережі), які натомість запропонували ввести курс з біблійної моралі. Православні й греко-католики, у свою чергу, вбачають в останньому спробу протестантської катехізації

- учнів;
- по-друге, введення з 1997 р. до програми загальноосвітніх шкіл Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей рішеннями органів місцевого самоврядування як обов'язкового предмету “Християнської етики” проходить надто болісно і з певними колізіями, оскільки викликає якщо не відвертий опір, то в цілому негативну реакцію батьків і дітей православного і протестантських віросповідань, яких запровадження викладання “Християнської етики” в цьому регіоні під орудою греко-католиків не влаштовує;
- по-третє, обов'язковість викладання “Християнської етики” в загальноосвітніх школах як практику, не сумісну з конституційним принципом відокремлення школи від Церкви і світським характером освіти, задекларованим в Законі України “Про освіту”, помітили у Рівненській області, на що було звернуто увагу і викликало жваву дискусію між Рівненською облпрокуратурою і Рівненською облрадою про доцільність і можливу форму (обов'язкову, рекомендаційну) введення предмету “Християнська етика” в школах області;
- по-четверте, відсутність єдиного державного стандарту викладання будь-якої релігійної дисципліни, а також погодженого всіма християнськими конфесіями погляду про створення спільного підручника “Християнська етика”, призводить до певної напруги у міжконфесійних відносинах, оскільки ініціативу у самоправному або санкціонованому чи погоджуваному з місцевими органами влади впровадженню релігійного предмету беруть до своїх рук представники панівної або переважаючої в регіоні чи області конфесії – УГКЦ або УПЦ Московської юрисдикції, що надає викладанню ще й відповідну національну зорієнтованість – українську або російську;
- по-п'яте, підготовка викладачів для викладання “Християнської етики” у західноукраїнському регіоні є в основному монополією УГКЦ. У Львові Катехитично-педагогічний інститут Львівської богословської академії УГКЦ спільно із Львівським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти готує викладачів “Християнської етики” для всієї України. В Івано-Франківську такою підготовкою займається Духовна академія УГКЦ, а в Самбірсько-Дрогобицькій єпархії таку підготовку

здійснює Катехитичний інститут пресвятої Трійці. Відбір слухачів відбувається за церковними вимогами та остаточною згодою духовних отців УГКЦ.

Названі проблеми і помічені тенденції привернули пильну увагу протестантських Церков України, які в оприлюднених у 2003-2004 рр. “Основах соціальних вчень” – вперше опрацьованих церковних документах з питань суспільно-політичних орієнтацій віруючих в незалежній Україні – чітко ставлять питання про розділення релігійної і світської освіти та збереження світського характеру державних закладів освіти. Конституційний принцип відокремлення школи від Церкви, наголошується в цьому документі, “гарантує міжконфесійну злагоду у такій багатоконфесійній і багатонаціональній країні як Україна”. Виражаючи свою лояльність цьому принципу, протестантські Церкви “не вважають правильним впровадження християнської або будь-якої іншої світоглядної моделі як основоутворюючої для духовного життя суспільства”. Вони зацікавлені в тому, щоб “державна освіта в Україні завжди була світською, цілком незалежною від явного, так і прихованого впливу будь-якої однієї або декількох релігійних традицій”. Протестантські Церкви вважають недопустимим і вкрай небезпечним теологізацію передусім середньої освіти, насадження у світській школі якоїсь “єдиної віри”, “єдиного світогляду”. Вони кваліфікують таку “однаковість” в умовах плюралістичного, поліконфесійного суспільства особливо небезпечною, що може викликати зростання клерикального реваншу, релігійного екстремізму після сумнозвісної атеїзації школи в радянський період і спричинити розкол між християнськими конфесіями, з одного боку, і протистояння між християнськими і нехристиянськими конфесіями, з іншого боку.

Вихід із даної ситуації протестантські Церкви вбачають у тому, щоб релігійна освіта дітей була “сегментом навчальних програм у школах і гімназіях, створюваних релігійними організаціями”, в яких викладання дисциплін державного освітнього стандарту фінансувалося б з державного бюджету, а дисципліни релігійного змісту фінансувалися коштами засновників і батьків учнів цих навчальних закладів.

Вивчення історії і традицій національних та світових Церков у державних навчальних закладах, як вважають українські баптисти, адвентисти, п'ятдесятники, свідки Єгови, “повинно здійснюватися виключно в рамках вузівської програми “Релігієзнавство” із залученням до викладання цієї дисципліни кваліфікованих науково-педагогічних кадрів, а не конфесійних викладачів”.

Соціологічні дослідження, проведені у західних, центральних, східних та південних областях України, засвідчують про неоднакове ставлення опитаних педагогів і батьків до запровадження в школі релігійної освіти чи бодай окремих її компонентів. Так, наприклад, у Київській і Кіровоградській областях 68% опитаних з упередженням і застереженням ставляться до введення будь-якого релігійного предмету із залученням конфесійних викладачів до викладання у школі, 30% - вважають це недопустимим і навіть шкідливим, оскільки суперечить світському характеру школи і конституційному принципу відокремлення школи від Церкви. у Тернопільській і Чернівецькій областях 44% опитаних вважають доцільним введення у школу предмету “Християнська етика” і 37% вважають, що школа повинна залишатися світською і “дітям корисно вивчати предмет “Релігієзнавство”, якщо його викладатимуть кваліфіковані педагоги”. Значна частина батьків учнів і педагогів (58 %), опитаних у Західних областях України, вважають, що конфесійно зорієнтовані викладачі використовують викладання “Християнської етики” для катехізації учнів із залученням дітей до спільної молитви, що є явним порушенням законодавства про свободу совісті. Тут слід додати, що біля 40% населення України не ідентифікує себе з будь-якою релігією і дотримується позарелігійної світоглядної орієнтації, **свободу совісті яких також слід поважати.**

Враховуючи вище викладене, вважаємо доцільним обґрунтувати таку точку зору:

1. Введення “Християнської етики” чи будь-якого іншого релігійного компоненту в навчально-виховний процес є не виправданим і не доцільним. Замість утвердження принципів християнської моралі школа перетворюється в арену міжконфесійного суперництва, а сам предмет виконує функцію катехізації учнів, що суперечить основним принципам освіти і навчального процесу: незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; науковий, світський характер освіти; невтручання релігійних організацій у навчально-виховний процес; відокремлення заходів освіти від Церкви (Закон України “Про освіту”, статті 6,7,8). Отже, розділення світської і релігійної освіти – основоположна засада збереження наукового, світського характеру освіти.
2. Церква (релігійні організації) мають право засновувати власні заклади освіти (і не тільки духовні, а й загальноосвітні), а громадяни України навчатися в них релігійного віровчення та

здобувати релігійну освіту. Церкви (релігійні організації) мають право у відповідності до своїх внутрішніх вимог створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, а також проводити навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що їм надаються у користування. Викладачі релігійних віровчень і релігійні проповідники зобов'язані виховувати своїх слухачів у дусі терпимості й поваги до громадян, які не сповідують релігії, та до віруючих інших віросповідань (Закон України “Про освіту”, стаття 9; Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації”, стаття 6). Це – конституційний спосіб задоволення потреб віруючих в світській державі, якою є Україна, гарантування свободи совісті невіруючих та розділення світської і релігійної освіти.

3. Дипломовані педагоги-релігієзнавці, які на науковій і позаконфесійній основі працюватимуть в школі, вноситимуть позитивний компонент в навчально-виховний процес, враховуючи поліконфесійність і позаконфесійність різних категорій і груп населення України, готуються у Національному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова і Національному університеті ім. Т.Г.Шевченка на відділеннях релігієзнавства, а також у Національному університеті “Острозька академія”, інших вузах України. Релігієзнавча аспірантура відкрита у Відділенні релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України та названих національних університетах й інших вузах України. Підготовка кваліфікованих педагогів-релігієзнавців сприятиме деконфесіоналізації, гуманізації і секуляризації навчально-виховного процесу в освітніх закладах.
4. Досвід викладання навчального предмету “Релігієзнавство” у вузах України показує, що ця дисципліна, як самостійна галузь академічної науки і вузівського навчального курсу, має актуальне наукове, світоглядне і виховне значення. Враховуючи місце і роль релігійного фактора у сучасному світі і, зокрема, в Україні, яка знаходиться на відповідальному етапі політичної і духовної трансформації, необхідно зберегти основоположні принципи “Релігієзнавства”: наукову об'єктивність, історизм, позаконфесійність, плюралізм, загальнолюдськість. Науково обґрунтований підхід до

вивчення феномену релігії, її витоків, етапів розвитку, історичних типів, структурних особливостей, виявів функціональності, місця і ролі та характеру еволюції в сучасному секулярному суспільстві сприяє попередженню і мінімізації конфесійних та національних конфліктів, які останнім часом почастишали у світі, подоланню виявів релігійного екстремізму, вкрай небезпечного релігійного фундаменталізму і фанатизму.

5. Все це вимагає подальшого вдосконалення викладання “Релігієзнавства” як одного із базових соціогуманітарних предметів у вузах України, відпрацювання і відповідної рекомендації Міністерством освіти і науки України єдиної програми цієї дисципліни, щоб подолати і збережену в деяких вузівських процесах марксистсько-атеїстичну однобокність, і спроби привнесення у викладання “Релігієзнавства” конфесійної зорієнтованості і навіть відвертої апологетики релігії. Крім того, Міністерству освіти і науки України варто звернути увагу на спроби самовільної відміни або скорочення до мінімуму викладання “Релігієзнавства” у деяких державних вузах і навіть заміни цього предмету “Теологією”, що, на наш погляд, є неприпустимим і шкідливим. Водночас необхідно проводити періодичну перепідготовку, атестацію і переатестацію викладачів “Релігієзнавства”, щоб стимулювати їх науковий фаховий ріст, адаптувати до сучасних вимог у викладанні цієї дисципліни. Важливе значення має кваліфіковано написаний і доступний для зрозуміння студентів підручник чи навчальний посібник з “Релігієзнавства”. Останнім часом спостерігається валовий вихід такої літератури, яка хибує ще багатьма вадами. У цій справі потрібен належний контроль Міністерства освіти і науки України.
6. Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України – єдина в Україні наукова інституція з фаху – підтримує рішення Міносвіти про введення в школах обов’язкової дисципліни “Етика”. Вважаємо доцільним рекомендувати зорієнтувати зміст навчального матеріалу з “Валеологія”, яка викладається в ряді шкіл, на питання збереження людиною здоров’я, тобто на питаннях елементарної медицини. Оскільки в школах вивчається історія і світу й України, то недоцільно вводити

ще якийсь додатковий предмет з історії християнської культури (а тим більш православної, бо ж православ’я впродовж століть слугувало колонізації України Росією, винищенню її самобутньої духовної культури, втраті українцями своєї національної ідентичності). Ці питання просто слід актуалізувати в навчальних темах з історичних предметів.

7. Не втручаючись в зміст богословської освіти в духовних навчальних закладах, все ж варто рекомендувати їм (особливо зараз, коли вирішується питання прирівнювання світських і духовних навчальних закладів) збільшити при навчанні кількість загальноосвітніх дисциплін, зокрема історії України, основ філософії, політології, культурології, правознавства тощо. Бо ж нині загальноосвітній і культурний рівень більшості служителів культу різних конфесій бажає далеко вищого.
8. Введення в навчальні плани загальноосвітніх шкіл якоїсь богословської дисципліни (що варто було б мати на оці Церкві) прирівнює християнство до таких сфер знання як біологія, географія, історія та ін., а відтак зніме з нього ореол святості, сакральності, таємничості, збуденить його, а зрештою Церква матиме не той наслідок, на який розраховує.

Сухомлинська О.

“ЕТИКА ВІРИ”: ЧИ НЕ ЗАГРОЗА ДЕМОКРАТІЇ?

Хочу висловити свою власну позицію щодо введення у шкільний курс християнської етики. Проблема, яка активно обговорюється в українському суспільстві, — проблема духовності — сьогодні особливо активізувалася у зв’язку з ініціативами Президента держави щодо якнайшвидшого впровадження «Етики віри» у шкільну освіту. Ця ідея надала додаткового головного болю Міністерству освіти і науки України, розв’язала руки деяким церковним діячам у їхніх амбіціях і поставила безліч питань перед науковцями, які до цього часу не можуть вирішити, що ж це таке — етика віри.

Але залишімо «кесарю — кесарево» та звернімося до дитини. Мірилом усіх нововведень тут має виступати головний принцип